

KLASİK BATI MÜZİĞİNDE TÜRK YANSIMALARI

Cengiz ERTEM*

Özet

Cumhuriyetimizin kuruluşuna kadar Osmanlı'dan ya da Doğu'nun Müslüman ülkelerinden Batı kültürüne yansıyan her türlü öge, örneğin, müzik, edebiyat ve diğer sanat yapıtları, folklor, yaşayış biçimleri, zevkler, dahası tüm egzotik olgular, özellikle 17 ve 18. Yüzyıllarda, Türklerden yansımalar olarak bilinirdi ve Türk adı altında anılırdı.

Haçlı seferlerinden beri, Doğu'nun Müslüman ülkeleri, farklı kültür ve gelenekleriyle Batılıların ilgisini çekmiştir. Çok sayıda tiyatro oyunu, opera, bale ve müzik yapıtı Türklerle ilgili konulara ayrılmış, bu yapıtlarda Türk imgelerine yer verilmiştir. Bunlara felsefe metinlerini de eklemeyi unutmamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar, Sarayda harem entrikaları, Türk halkının fantezilere açık düşgücü, günlük yaşamın mistik yönleri gezginlerin öykülerinde, misyonerlerin mektuplarında yer aldıkça, Türklerin yaşam biçimleri, Batılı yapıtlarda daha çok görülür oldu. Bu yapıtlar arasında Türkleri olumlu ya da olumsuz yönleriyle ele alanlar vardı.

Konularını Türklerin dünyasından alan bazı yazar, düşünür ve bestecilerin adlarını şöyle verebiliriz: Racine, Molière, Cervantes, Carlo Goldoni, Mozart, Beethoven, Haydn, Rameau, Gluck, Haendel, Rossini, Verdi, Johann Wolfgang Frank, Christopher Marlowe, ve Jean-Jacques Rousseau.

Bu bildiride, *Cara Mustapha* başlıklı operasıyla Johann Wolfgang Frank, operalarında Türkleri konu alan Haendel, yapıtlarında Doğu'ya özgü müzik aletlerinin etkisini hissettiren Gluck ve Mozart'a, yer verilecektir. Son olarak da Türkler, Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu halkları üzerine düşünceler üreten Jean-Jacques Rousseau'ya değinilecektir. Rousseau, Batılı bir çok yazar ve bestecinin yaptığı gibi, Türk dünyası üzerine olumlu ya da olumsuz doğrudan görüş ileri sürmek yerine, "Türlere Türk müziği gereklidir" diyerek bu halkı ulus oluşturmaya doğru yönlendirmek istemiştir. Ona göre müzik ulusal özelliğin dile getirilişidir. Ancak, Osmanlı müziğinin Türk müziği olarak görülmesi de büyük bir yanlışlıktı.

Anahtar Sözcükler: *Yansıma, Batı, Müzik, Kültür, Doğu*

TURKISH REFLECTIONS IN CLASSICAL WESTERN MUSIC

Résumé

Jusqu'à la fondation de la République Turque, on appelait en Occident "Turquerie", surtout aux XVIIe. et XVIIIe. siècles, tous les motifs artistiques- comme musique, lettres-, folkloriques, toutes les coutumes et les goûts exotiques dérivés de l'Empire Ottoman et des autres pays musulmans de l'Est et on les désignait sous le mot "turc".

Depuis les Croisades, les occidentaux portaient de l'intérêt aux pays musulmans qui exposaient une culture et de moeurs différentes des leurs. Ils reflétaient, dans des pièces de théâtre, opéras et ballet, plusieurs images turques et s'inspiraient des motifs de la musique orientale. Il faut y ajouter également les textes philosophiques.

Dans des ouvrages occidentaux, on a commencé à réserver une large place, grâce aux lettres des voyageurs et des missionnaires, à des reflets ottomans, comme les événements socio-politiques, les intrigues du Harem, la source

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, ANKARA.
e-Posta: ertem@hacettepe.edu.tr.

d'inspiration mystique et fantastique des Turcs. Ces reflets d'images étaient à la fois positifs et négatifs.

Si nous voulons citer quelques noms d'écrivains, de philosophes ou de compositeurs, nous pouvons penser, entre autres, à Racine, à Molière, à Cervantes, Carlo Goldoni, Mozart, Beethoven, Haydn, Rameau, Gluck, Haendel, Rossini, Verdi, Johann Wolfgang Frank, Cristopher Marlow et à Jean-Jacques Rousseau.

Dans cette communication, nous allons traiter des oeuvres de quelques uns de ces noms comme, Johann Wolfgang Frank, compositeur de l'opéra intitulé *Cara Mustapha*, Haendel qui a donné une place considérable à des motifs turcs, Gluck qui s'est inspiré des instruments de musique orientaux et Mozart, compositeur du fameux opéra, *l'Enlèvement au Sérail*. Nous allons dernièrement réserver place à Jean-Jacques Rousseau, écrivain, philosophe et en même temps compositeur du XVIII e s. français qui a beaucoup réfléchi sur les Turcs, l'Empire ottoman et sur les peuples de l'Orient. Au lieu de faire des considérations directes positives ou négatives sur les Turcs, Rousseau invite ce peuple à former une nation en disant "il faut au Turc des airs turcs". Car, d'après lui, la musique est un moyen d'exprimer les caractéristiques d'une nation. Or, pour Rousseau, il ne fallait pas reconnaître la musique ottomane comme la musique turque.

Mots clefs: *Reflet, Accident, Musique, Culture, Orient.*

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar, saray entrikaları, Harem'de kadınların durumu, Türk halkının fantezilere açık düşünce yapısı, günlük yaşamın mistik yönü gezginlerin öykülerinde, misyonerlerin mektuplarında yer aldıkça, ressamın tablolarında çizildikçe ve daha pek çok alanda gösterildikçe Türklerin yaşamları Batı'lı sahne yapıtlarında, operalarda giderek daha çok ele alınır oldu.

1683' te ikinci Viyana kuşatmasından sonra Türkler Viyana kapılarından çekilmek zorunda kalmış, 1699 Karlofça anlaşmasıyla Avrupa'da barış yılları başlamıştı. Osmanlı büyükelçisi maiyetiyle birlikte Viyana'ya gelmiş, bu nedenle Mehter takımı da her gün, meydanlarda konserler vermeye başlamıştı. Halkla birlikte Viyanalı besteciler bu konserlere büyük bir ilgi göstermişlerdi. İşte böylece "Alla Turca" denen biçimin Viyana'da doğduğunu söyleyebiliriz. Hem kuşatma boyunca, hem Türklerin Viyana kapılarından çekilmelerinden sonra, uzun süre, yeniçerilerin iki gözlü büyük davullar, ziller, çevgenler ve üçgenler eşliğinde çalmış oldukları bu efsanevi müzik uzun zaman Avrupa halklarını, sanatçıları etkilemiştir. Viyana kuşatması yalnız bu müzikte değil gastronomi alanında da Viyanalıları etkilemiş, Osmanlı bayrağı üzerindeki hilal figürü Batı ülkelerindeki kahvaltı sofralarından eksik olmayan ay çöreğinde (croissant) kendisini göstermiştir. Osmanlıların Viyana kapılarından çekilmelerinden sonra geride çuvallarla bıraktıkları kahveler Viyana kahvesinin doğmasına neden olmuş, dahası, kaldırımlarda sıra sıra dizilen şık masalarıyla, kafe kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı askeri müziğinde kullanılan, pikolo flüt ve obua benzeri üflemeli çalgıları da içine alan bu müzik aletleri Viyanalıların hoşuna gitmiş Batı ülkelerinin orkestralarında, askeri bandolarda kullanılmaya başlanmış, Türkleri yansıtan opera müziklerinin belli bölümlerinde kullanılır olmuştur. "Hauboit" adındaki enstrümanın bile Türklerin geleneksel çalgısı zurnanın etkisinde geliştiği ileri sürülmektedir. (1) Böylece "Alla Turca" biçimi instrümantal müziği de içine alarak genişlemiştir. Gluck ve Mozart'ın enstrümantal müziğe verdikleri önemi burada şimdiden belirtmeliyiz. Haydn, Mozart, Beethoven gibi Viyana Klasikleri'nin Osmanlı askeri müziği olan Mehter müziğinin etkisiyle beste yaptıkları biliniyor. (2) Ele alacağımız Gluck ve Mozart'ın dışında Haydn'ın *Askeri Senfani*'sinin, Beethoven'ın *Atina Harabeleri* ve 9. *Senfani*'sinin son bölümünün de bize Mehter müziğini anımsatmaktan tümüyle uzak olmadıkları da ileri sürülmektedir

Osmanlı askeri müziğini, Osmanlı tarzı marşları, Osmanlı tarihinden çeşitli olayları, çeşitli konuları yapıtlarında yansıtan bestecileri, opera bestecilerini düşündüğümüzde, bunlardan şu beş tanesinden söz etmemiz kanımca uygun olacaktır: Jean-Baptiste Lully, Johann Wolfgang Franck, Georges-Frederic Haendel, Christoph-Willibald Gluck, ve Wolfgang Amadeus Mozart. Hem besteci, hem müzik eleştirmeni olan Jean-Jacques Rousseau üzerinde de müziğe ilişkin düşünceleri açısından ayrıca durmamız gerektiğine inanıyorum.

İtalyan asıllı Fransız Besteci Jean-Baptiste Lully (1632-1687) XIV. Louis'nin güvenini kazanarak kraliyet müziğinin denetimcisi olmuştur. Molière'in *Kibarlık Budalası* ve *Zoraki Nikah* da dahil olmak üzere pek çok yapıtının müziğini yapmış daha sonra Kraliyet Müzik Akademisi'nin müdürlüğüne getirilmiştir. Artık öyle bir an gelmiştir ki ondan izin almadan Fransa'da hiçbir opera sahnelenemez olmuştur. Lully'nin operaları, dramatik ve teatral özellikleriyle, "bestelenmiş trajediler" olarak nitelendirilmiştir. Avrupa'da da örnek alınan yenilikçi Fransız

operasının kurucusu sayılır. Lully Krala sunulmak üzere pek çok marş da bestelemiştir. “Türklerin Seremonisi için Marş” bunlar arasındadır.

Bu marştan bir bölümü “Tous les matins du monde” adlı filmde Lully’nin görüntüsüyle dinlemek özellikle ilginç olacaktır. Lully, kendi bestelediği bu marşı elindeki uzun asayı yere vurarak tempo tutup yönetirken görülmektedir bu filmde. Bu yönetim biçimi o günlerde moda olmuştu. Lully bestelediği bir dini müziği kralın önünde yönetirken kullandığı uzun şef asasının alt tarafındaki ağır yuvarlak kısmı ayağına vurmaya açılan yaranın iltihap kapması sonucu yaşamını yitirmiştir.

Johann Wolfgang Franck (1644-1710) *Cara Mustapha* (1689) adında bir opera bestelemiştir. Bu opera Türkleri ya da Osmanlıları konu alan ilk opera olması açısından kanımca önemlidir. Dolayısıyla, Johann Wolfgang Franck bu konuda anılması gerekenlerin başında gelmelidir.

Osmanlı veziri Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ordusuyla birlikte 1683 yılında Viyana önlerine gelerek ikinci kuşatmayı başlatmıştır. Ancak Viyanalıların yardımına gelen Hristiyan orduları Osmanlı ordusunu yenerek kuşatmaya izin vermediler. Kara Mustafa Paşa çekilmek zorunda kaldı. Böylece Türkler için Sakarya Meydan Muharebesi’ne kadar sürecek bir yenilgi dönemi başlamış oldu. Kara Mustafa Paşa Padişah IV. Mehmet tarafından idam ettirildi. Bu olaydan üç yıl sonra Alman oyun yazarı Lucas Van Bostel bu olayı işleyen bir oyun kaleme almıştır. Aynı yıl Johann Wolfgang Franck, Bostel’in oyununu temel alarak, az önce sözünü ettiğimiz ve Osmanlı tarihinden bir olayı konu alan ilk opera *Cara Mustapha*’yı bestelemiştir.

Üçüncü sırada ele almak istediğim besteci Georges-Frederic Haendel’dir. (1685-1759)

Haendel kırk opera bestelemiş, bunlardan *Tamerlano* (1724) hariç hemen hiçbiri ilgi çekmemiş, tarih sayfalarının dışına çıkamamış ve unutulmuştur. (3) *Tamerlano* Türkleri yansıtan en etkileyici operalardan biridir.

Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt’ı Ankara savaşında yenen Timurlenk’in öyküsü Türklerden Batı yapıtlarına yansıyan öğeler arasında büyük bir yer tutmaktadır. Örneğin Christopher Marlow (1564-1593) bu konuyu ele alan yazarların öncüsü olarak kabul edilir. (*Tamburlaine The Great* 2 kısım, 1587-1590). Marlowe’un Shakespeare’den önce önemli bir trajedi yazarı olduğu biliniyor. Türklerden yansıyan konular arasında Batı yapıtlarında çok yaygın olarak yer alan Timurlek ve Beyazıt’ın öyküsü bu yapıtların hemen hepsinde aynı biçimde işlenmiştir.

Tamerlano Londra ve Hamburg’da pek çok kez sahnelenmiştir. 1924’te Karlsruhe’de sahneye konmuş, 2008 ve 2009 yıllarında Los Angeles ve Washington’da oynanmıştır. Bu iki sahnelenişinde tenor Placido Domingo Beyazıt rolünde yer almıştır.

Haendel’in *Tamerlano* operasındaki Beyazıt rolü, çeşitli eleştirmenlerce, opera tarihindeki önemli rollerden biri olarak gösterilmektedir.

Şimdi dördüncü olarak Gluck’tan söz etmek isterim.

Cristophe-Willibald Gluck (1714-1787) bazı müzikologlar tarafından müziğin Michel Ange’ı olarak nitelendirilmektedir. Böylesi bir nitelendirmeye biçeminin bir çelişkiler yumağı olarak sürekli değişkenlik göstermesi neden olmuştur. Gluck için birbiriyle bağdaşmayan, birbirine zıt yolların kesiştiği yerde bulunur denilmektedir. Örneğin onun müzik biçiminde Çeklerden aldığı gelenek, Almanlardan aldığı eğitim, İtalyan kültüründen aldığı kazanımlar ve o günün Fransız operasına çabuk uyum sağlama yeteneği bu zıt yolları gösterir. (4) Müzik biçimindeki bu çelişkili yapıyı Suarès ve Favart’ın onunla ilgili düşünceleri kanıtlamaktadır. Fransız yazar André Suarès Gluck’u “ölçsüz bir İtalyancılık”la şiddetle eleştirirken Fransız tiyatro yazarı Favart onun “Paris biçimi”ne hayranlık duymaktadır. (5) Gluck opera tarihinde bir reformist olarak bilinir. Konu seçiminde sadelik, tiyatro müziğinde şiire yardımcı olmak, bunun için müziğin, duyguları ortaya koymasını sağlamak, müziğin gereksiz süslemelerle araya girerek olayın akışını kesmesini engellemek, müziğin konu dışına çıkmamasına dikkat etmek, şarkıcıyı hareketsiz kılacak girişleri, nakaratları ortadan kaldırmak, baleyi gereksiz yere kullanmamak, müziği metnin duygusal yönüne uydurmak ve bunun gibi öğeler onun reformist düşüncelerinin özünü belirlemektedir.

Christophe Willibald Gluck bütün bu reformcu düşüncelerini Fransa’da yaşadığı süreç içinde kazanmıştır. Bu süreçte iki Fransız besteci Lully ve Rameau taraftarlarının yapmış oldukları tartışmaları incelemiş ve bundan büyük kazanımlar elde etmiştir.

Gluck hem olayı hem müziği bir uyum içinde operalarında güçlü bir şekilde yansıtan sanatçılar arasında yer alır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Doğu'nun Türk adı altında yansıtılmasına örnek oluşturan yapıtlar vermiştir. Bu yapıtları arasında *Aldatılmış Kadı* (Le Cadi Dupé) ve *Mekkeli Hacılar* (Les Pélerins de La Mècque) (1764) ya da diğer adıyla *Beklenmedik Karşılaşma* (La Rencontre imprévue) öne çıkanlardır. Fransız Kraliyet Tiyatrosu yöneticisi Kont Durazzo'nun daveti üzerine gittiği Fransa'da o günün modasına uygun Fransız komik operalarının uyarlamalarını yapmıştır. (6) Fransa'da kaba güldürüye dayanan oyunların ve müzikli komedilerin yaratıcısı olarak tanınan ve yapıtları daha sonra halkın zevkine uygun olarak komik opera biçimine dönüştürülen tiyatro yazarı Charles Simon Favart'ın *Beklenmedik Karşılaşma* (La Rencontre imprévue) adlı yapıtını, az önce belirttiğimiz gibi, *Mekkeli Hacılar* (les Pélerins de La Mècque) (1764) adıyla uyarlamıştır. *Mekkeli Hacılar'* ı Paris'te sahneye koymuş, aynı yapıtı *Beklenmedik Karşılaşma* adıyla Hem Viyana'da hem Paris'te sahnelemiştir. (7) Onun bu operası Haydn'ın *L'incontro imprevisto* adlı müziğinin esin kaynağını oluşturmuştur. *Mekkeli Hacılar* Avusturya sahnelerinde günümüzde de izleyebileceğimiz bir operadır. (8)

Gluck'un müziği söz yapısından ayrı düşünülemez diyor müzikologlar. Ayrı düşünülmediğinde, Villermoz'a göre bütün anlamını yitirir. Müzik aletleri sözlerle bir uyum içinde olmalıdır. (9) Fransız besteci Hector Berlioz "Gluck'un bestelerinde çalgılar şarkıcılarla birlikte söyler, onların acılarıyla birlikte acı çeker, onların göz yaşlarıyla birlikte ağlar" demektedir. (10) Bir başka Fransız Besteci Georges Bizet ise "Gluck'un müziği oyuncularla güler oyuncularla ağlar" diyerek aynı görüşleri dile getirmiştir. (11) J.-J. Rousseau ise Gluck'un müziğini şöyle değerlendirir: "Bu Alman (müziyen) Fransız sözleriyle iyi bir müzik yapılabileceğini kanıtlayabilmiş tek bestecidir." (12) Gluck'un yapıtlarının çoğunun librettosu da Fransızca olarak yazılmıştır.

Gluck *Aldatılmış Kadı* ve *Mekkeli Hacılar'*ın müziğinde Doğu çalgılarının verdiği etkiyi yaratmaya çalışmış ve müziğine bir ölçüde çekicilik kazandırmayı başarmıştır.

Mekkeli Hacılar, bazı müzik temaları, uvertür bölümü (özellikle) uvertürde ve yapıtın bazı bölümlerinde kullanılan yeniçeri müziği ritmi ve konusu açısından Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma* operasının öncüsü olarak görülmektedir. (13) Gerçekten de her iki yapıt da hemen hemen aynı konuya sahiptirler. Gluck'un Mozart üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Bestecinin bu yapıtı geçtiğimiz yıllarda Avusturya'da pek çok kez sahnelendiği gibi İstanbul'da da 2014'te modern bir anlayışla sahneye konmuştur.

Wolfgang Amadeus Mozart'tan (1756-1791) söz edildiğinde bir çalgı aletinin onun orkestrası için ne kadar önem taşıdığına altını hemen çizmemiz gerekir.

Bu çalgı aletlerinin her birinin sesi öylesine önemlidir ki *Saraydan Kız Kaçırma*, *Figaro'nun Düğünü*, *Don Juan*, *Sihirli Filüt* gibi bildiğimiz operalarında orkestra, Villermoz'a göre "büyük bir yüreklilikle olaya katılmaktadır." (14) İşte bu nedenle Wagner, "Mozart'ın orkestrasında çalgılar(ın) bir insan sesine sahip..." olduklarını söylüyordu. (15) Zaten Mozart da 26 Eylül 1781 tarihinde babasına yazdığı mektupta Wagner'in bu düşüncesini kanıtlıyor. Şöyle yazıyor Mozart: "Osmin'in kızgınlığı giderek artacak (Selim Paşa haremünün bekçisi Osman'dan söz ediyor) (...) Öylesine kızıp köpüren biri nasıl ölçüyü kaçıır, kendini kaybederse müzik de kendini kaybedecek. (...) Şimdi Belmonte'nin (...) aryasına geliyorum. (Selim Paşa'nın tutsak ettiği Konstanze'nin sevgilisi prens Belmonte'den söz ediyor) Onun korkusunu, yüreğinin sıkışmasını nasıl ifade ettim, biliyor musun? İki kemanı oktavlı çaldırarak dinleyen herkes bu aryağa bayılıyor; ben de onu çok beğeniyorum. O aryağı özellikle Adamsberger'in sesine göre yazdım. Titremesi, göğsünün inip kalkışı hissediliyor.. Bunu bir crescendo ile ifade ettim. Adamın fısıltısını iç çekişini adeta hissediyorsun." (16)

Mozart mektubunda kanımca önemli bir noktanın altını çiziyor ve şöyle yazıyor: "Constanze'nin aryasını Cavalieri'nin (Constanze'yi seslendirecek sanatçının adı) oynak hançeresine uygun olarak yazdım. Constanze'nin aryasını bir İtalyan bravura aryasının (parlak bir sesle yüreklile söylenen arya) elverdiği ölçüde belirtmeye çalıştım. (...)" (17) Bu tümceler Mozart gibi bir opera bestecisinin, yapıtını seslendirecek oyuncuların ses yeteneklerine göre notalar üzerinde oynamasının, opera sanatında, onu ne derece ayrıcalıklı bir yere yerleştirdiğini göstermektedir.

Saraydan Kız Kaçırma ya da bilinmeyen ve unutulmuş diğer adı ile "*Belmonte ve Constanze*" (18) operası Mozart'ın Türkleri yansıtan ve Yeniçeri mehter müziğinden esinlenerek yazdığı yapıtlarının önünde yer almaktadır. (19)

Saraydan Kız Kaçırma operasının Mozart'ın Türkleri yansıtan yapıtlarının başında geldiği noktasından hareketle ve güncel olması nedeniyle de 19 Ocak 2017 tarihli Cumhuriyet gazetesinde İtalya'da sergileneceği duyurulan *Saraydan Kız Kaçırma* operası ile ilgili bir haberi gündeme getirme gereğini duyuyorum.

Avusturyalı Martin Kusej'in yönettiği versiyonda yapıtın en önemli karakterlerinden biri olan Selim Paşa rolü bir teröriste dönüştürülmüş, sahne dekorları arasında IŞİD bayraklarına ve kesilmiş kafalara yer verilmiştir. Oysa Viyana'da mehter müziğini defalarca dinleyen Mozart bu müziğin etkisiyle Türkleri yansıtan yapıtlarında Doğu'nun büyüleyici dünyasını izleyicilerinin önüne serdiği gibi Türklerin insansever ve bağışlayıcı yönünü özellikle *Saraydan Kız Kaçırma*'daki Selim Paşa rolünde göstermiştir. Haberde Kusej kendini savunurken "müzik günümüzün olaylarından ve duygularından kopuk olmamalıdır" diyor. Ancak unuttuğu bir nokta var: müzik esas olarak sanatçının, bestecinin vermek istediğinden de uzak olmamalıdır. Böyle olursa sanatçı bir kenara itilmiş olur. Kusej aynı zamanda "ama Mozart yarattığı eserleri hep değiştirirdi" diyerek görüşünde direniyor. Yapıtlarını değiştirmek de Mozart'ın hakkı olsa gerek diye düşünüyorum. Yapıtı Mozart'ın görüşlerine tümüyle ters bir yorumla sahneye koymak ne derece doğrudur bunu da taktirlerinize bırakıyorum.

Bu oyunda Selim Paşa rolünü üstlenen Türk Tenor Mert Süngü Martin Kusej'in yönetimini protesto ederek prodüksiyondan ayrılmıştır.

Ancak şu noktayı da belirtmek gerekir ki Mozart'ın, yapıtlarında Türk müziği olarak yansıtmak istediği müziğin, Güleç'e göre, orijinal Türk müziği ile ilgisi yoktur. Türklerin ruhuna göre kendisinin yarattığı bir müzik olarak kabul edilebilir. (20) Oysa, Şefik Kahramankaptan'a göre, Batı müziği üzerindeki Mehter müziği etkisini en güçlü biçimde veren örnek *Saraydan Kız Kaçırma*'nın uvertür bölümüdür. Kahramankaptan şöyle diyor bu konuda: "Konusu bir Osmanlı paşasının sarayında geçen operanın uvertüründe Mozart'ın uyguladığı ritim, kullandığı çalgılarla elde ettiği sonuç 'Batı tarzında Türk askeri müziği' olarak nitelendirilebilir." (21)

Daha önce belirttiğimiz gibi, "Alla Turca" biçemi enstrümantal müzik alanında giderek yayılmış, Gluck'da özel bir önem kazanmış, etkisini Haydn ve Mozart üzerinde göstermiştir. Enstrümantal müzik etkisini, *Saraydan Kız Kaçırma* operasının uvertüründe mehter takımının kullandığı yukarıda saydığımız çalgı aletleriyle hissettirmiştir. Bu uvertür Türk mehter müziğinin özelliklerini, bize göre, belki ancak uzaktan hissettirmektedir. Bu konuda Güleç'e katılmamak elde değildir. Mozart bu müziği kendi biçimine, kendi anlayışına göre ele almış ve orijinalinden oldukça uzaklaşmıştır.

Bu uvertür dinleyenleri sürekli dikkatli tutacak biçimde bestelenmiştir. Babasına yazdığı mektubunda bunu dile getiriyor Mozart. Bakın ne yazmış bu konuda: "Forte ve piano bölümler ard arda. Forteler hep Türk müziği. Uvertürde hep çeşitli tonlara geçişler var. Kimse uyuyamayacak." (22)

Bu bestecilerden sonra şimdi J. J. Rousseau'dan söz etmenin sırası geldi.

J. J. Rousseau (1712-1778) Doğu toplulukları, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkler üzerine çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Nicolas Royer-Artuso, Rousseau'nun düşüncelerinden hareket ederek müzikal düşünce ile toplumsal ve siyasal düşünce arasında her zaman bir bağ olduğunu ileri sürer. (23)

Martin Stern "Müziğin ruhsal etkileri (...) ulusal müziğin 'özellikleri'nden (...)kaynaklanmaktadır" diyor. (24) Rousseau'ya göre, "her ulusal müzik başlıca özelliğini bu müziğe özgü olan dilden alır ve (...) müziğin bu özelliğini temel olarak dilin söyleniş biçimi belirler." (25) Staël ise aynı düşünceyi şöyle dile getiriyor: "Bir dilin söyleniş biçimini öğrenerek onu konuşan ulusun düşünce biçimine girebiliriz." (26)

Rousseau, aynı zamanda bir besteci olarak Doğu toplumlarının müziği ve İran müziği üzerine birçok düşünce üretmiştir. Rousseau'nun Osmanlı İmparatorluğu ve Osmanlı müziği hakkında çok şey bildiği ileri sürülemez. Bu kısıtlı bilgilerini iki kaynaktan edinmişti. Bunlardan birincisi saatçi olarak İstanbul'a giden babasıdır. İtiraf'ında : "Babam, kardeşimin doğumundan sonra, çağrılmış olduğu Constantinople'a gitti" diye yazıyor. (27) Rousseau'ya göre, babası saat çarklarının uzmanıydı ve 'sarayın saatçisi' gibi itibarlı bir görevi yerine getirmek üzere saraya çağrılmıştı." (28) Isaac Rousseau Cenevre'ye dönüşünde oğluna, bu büyüleyici Müslüman dünyasından, saraydaki yaşamdan ve Osmanlı müziğinden söz ediyordu. Rousseau, *Dillerin Kaynağı Üzerine Deneme* adlı yapıtında melodinin oluşumunda taklit ögesine değinerek şöyle yazıyordu: "İtalyana İtalyan ezgileri Türke Türk ezgileri gerekir." (29) İkinci kaynak Rousseau'nun dostu ve koruyucusu olan Madame Dupin'dir. *Chevalier Chardin'in İran'a ve Diğer Doğu Ülkelerine Yolculukları* adlı yapıt üzerine Madame Dupin adına yaptığı araştırmalar sırasında Doğu'ya ve İran müziğine ilişkin bilgilerini artırmıştır. *Dillerin Kaynağı Üzerine Deneme* ve *Müzik Sözlüğü* adlı yapıtlarında İran müziğine geniş yer veren Rousseau, Osmanlı müziğine çok az değinmiştir. (30)

Öyleyse Batı müziğinde Türk yansımalarını Rousseau ile nasıl bağdaştırabiliriz? Müzik de dahil olmak üzere Türk-Osmanlı kültüründen Batı'ya yansımalarda öyle bir noktaya gelinmiştir ki, Doğu ile ilgili ya da egzotik olan her şey artık Türk adı altında ve Türk yansımaları olarak anılır olmuştur. (31) Bu olguyu, Rousseau'da olduğu gibi, kuramsal, eleştirel ve düşünsel yapıtlarda da görüyoruz. Rousseau, müzisyen ve besteci kimliğiyle, Doğu ve Osmanlı müziği üzerine düşünceler üretmiştir. Bazı anlatımlar ve kitaplardan edindiği bilgilere dayanan bu düşüncelerinde, dönemine ait Osmanlı müziğinin tam olarak Türk müziği sayılmayacağını, dile getirir. Rousseau *Müzik Sözlüğü*'ne *Chevalier Chardin'in İran'a ve Diğer Doğu Ülkelerine Yolculukları* adlı yapıttan aldığı iki "portée" ye İran müziğine örnek olarak yer vermiştir. (bkz. A.y.)

Bu çok kısa müzik parçasını dinleyince Osmanlı müziğinin, Rousseau'nun dediği gibi, İran müziğinden etkilenip etkilenmediğini sizler karar vereceksiniz.(32)

Müzik söz konusu olunca Osmanlı Türk ayırımı farklı bir önem kazanmaktadır sanırım. Her şeyden önce şunu bilmemiz gerekir ki Osmanlı deyince farklı topluluklardan oluşan bir toplum anlamalıyız. Doğal olarak birçok kültür burada birbirini etkileyecektir. Osmanlı müziği de elbette, İran müziği de dahil, diğer müziklerden etkilenecektir. Türk sözcüğü Rousseau'nun döneminde Osmanlılar'ı belirtiyordu. Avrupalılar Osmanlıları Türk olarak adlandırdıkları.

Bu durumda, Rousseau "Türke Türk ezgileri gerekir" dediğinde biz bunu "Osmanlıya Osmanlı ezgileri gerekir" biçiminde anlamalıyız. Böyle olunca da Osmanlı ezgileri de, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, ister istemez diğer toplumların ezgilerinden etkilenmiş olacaktır. Rousseau'nun bu açıklamasında Türk sözcüğünü esas anlamında ele alacak olursak, yani kendisine özgü diliyle bir Türk, kendisine özgü müziğiyle, türküsüyle, sazıyla, bağlamasıyla, bir Türk olarak anlayacak olursak, o durumda da, "Türke Türk ezgileri gerekir" demek anlamsız olacaktır, çünkü Türkün zaten Türk ezgileri vardır.

İşte bu nedenle,Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, büyük önder, Mustafa Kemal Atatürk, Alman gazetesi "Vossische Zeitung"un muhabirinin sorusunu "gerçek Türk müziğini Anadolu halkından dinleyebiliriz ancak" diyerek yanıtlamıştır.

"Batı Müziğinde Türk Yansımaları" başlıklı bu bildirimim kapsamı içine daha çok sayıda besteci ve düşün adamı alınabilirdi. Besteciler arasında hem etkileşim açısından öne çıkan hem de operalarının konusu açısından eleştiri ve ilgiyi üzerinde toplayanları seçtim. Düşün adamı olarak hem edebiyatta hem felsefe alanında çok okunan, müzik üzerine ilginç görüşlerin sahibi, *Le Devin du village* adlı bestesiyle bugün hala dinlenen ünlü bir isme yer vermemelik edemedim.

NOTLAR

1-Bkz. Şefik Kahraman Kaptan, *Mehterden Alaturkaya*, Ark Yayınları, Ankara, 2009, in Şefik Kahramankaptan, "Viyana'yı kuşatmasaydık, Mozart uvertürü böyle yazabilir miydi?", Ankara Devlet Opera ve Balesi Yayınları 2015-2016 Sezonu, Sayı: 11, s. 51, Ankara

2-Şefik Kahramankaptan, "Viyana'yı kuşatmasaydık, Mozart uvertürü böyle yazabilir miydi?", Ankara Devlet Opera ve Balesi Yayınları 2015-2016 Sezonu, Sayı: 11, s. 51, Ankara)

3- Emile Vuillermoz, *Histoire de la Musique*, Artème Fayard, Le Livre de Poche, Paris, 1967, s. 142

4- Bkz.A.y.

5-Emile Villermoz, a.g.y. s. 151

7- Emile Villermoz, a.g.y. s. 147

8-Özlem Ertan, "Mekkeli Hacılar ve Mozart'ı Kenti"

arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ozlem-ertan/mozartin-kenti-ve-mekkeli-hacilar/30054/

9-Bkz. Emile Villermoz, a.g.y.

10- Paul Robert, *Le Petit Robert 1*, « Prosodie », Paris, 1982

11-Larousse *Illustré 7 Volumes "Bizet"*

12- Emile Villermoz, a.g.y. s.151

13-Bkz. Özlem Ertan, a.g.y.

14- Emile Villermoz, a.g.y. s. 162

15-A.y. s. 163

16- Mozart'ın 26 Eylül 1781 Tarihli Mektubu; "Saraydan Kız Kaçırma", Devlet Opera ve Balesi Yayınları, 2015-2016 Sezonu, Sayı 11, s. 36

17- A.y.

18-Vefa Çiftçioğlu, "Belmonte ve Constanze"nin Öğretileri, Devlet Opera ve Balesi Yayınları, a.y. s. 48

19-Elif Sanem Güleç, "W.A. Mozart'ın 'Saraydan Kız Kaçırma' Operasında Türk İmgesi", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 33, 2007, s. 142

20-A.y.

21-Şefik Kahramankaptan, Şefik Kahramankaptan, "Viyana'yı kuşatmasaydık, Mozart uvertürü böyle yazabilir miydi?", Ankara Devlet Opera ve Balesi Yayınları 2015-2016 Sezonu, Sayı: 11, s. 51, Ankara

22-Mozart'ın 26 Eylül 1781 Tarihli Mektubu, a.g.y. s. 37

23-Nicolas Royer-Artuso, "Rousseau, la République et l'esthétique musicale turque", *LITTERA Edebiyat Yazıları*, Volume 31, numéro spécial Jean-Jacques Rousseau, ss. 119-128

24-Martin Stern, « 'Il faut aux Turcs des Aires turcs': La gestion du patriotisme chez Rousseau au regard de la musique ottomane du XVIII è siècle », *LITTERA Edebiyat Yazıları*, Vol. 31, s.111

25-A.y.

26-Paul Robert, *Le Petit Robert 1*, « Prosodie », Paris, 1982

27-Jea-Jacques Rousseau, Oeuvres complètes 1 s.8 in Rémy Hildebrand, *Il était une fois Jean-Jacques Rousseau*, l'Archipel, Italie, s. 22

28-a.y.

29-a.y. s.23

30-Martin Stern, a.g.y. s.113

31-Bkz. Metin And, "Çağlar Boyunca 'Turquerie' ", *LITTERA Edebiyat Yazıları*, Cilt 2 1991, s. 233

32- Bu parçayı benim ricam üzerine, Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Fakültesi Öğrencilerinden Zehra Dilsiz, arkadaşları Eren Can Yıldız ve Deniz Erden'in yardımıyla, bu sempozyum için seslendirmiştir.

KAYNAKÇA

- AND, Metin, (1991). “Çağlar Boyunca ‘Turquerie’ ” , **LITTERA Edebiyat Yazıları**, Cilt 2.
- ÇİFTÇİOĞLU, Vefa “**Belmonte ve Constanze**”nin Öğretileri, Devlet Opera ve Balesi Yayınları.
- ERTAN, Özlem “Mekkeli Hacılar ve Mozart’ı Kenti” *arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ozlem-ertan/mozartin-kenti-ve-mekkeli-hacilar/30054/*
- GÜLEÇ, Elif Sanem (2007). “W.A. Mozart’ın ‘Saraydan Kız Kaçırma’ Operasında Türk İmgesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 33.
- HILDEBRAND, Rémy, (2012). Jean-Jacques Rousseau, Oeuvres complètes 1 s.8 in *Il était une fois Jean-Jacques Rousseau*, l’Archipel, Italie.
- KAHRAMANKAPTAN, Şefik, (2015-2016 Sezonu). “**Viyana’yı kuşatmasaydık, Mozart uvertürü böyle yazabilir miydi?**”, Ankara Devlet Opera ve Balesi Yayınları, Sayı: 11 Ankara).
- KAHRAMANKAPTAN, Şefik, (2015-2016 Sezonu). **Mehterden Alaturkaya, Ark Yayınları, Ankara, 2009**, in Şefik Kahramankaptan, “**Viyana’yı kuşatmasaydık, Mozart uvertürü böyle yazabilir miydi?**”, Ankara Devlet Opera ve Balesi Yayınları, Sayı: 11, Ankara.
- Larousse Illustré 7 Volumes “Bizet”.**
- Mozart’ın 26 Eylül 1781 Tarihli Mektubu, (2015-2016 Sezonu). “**Saraydan Kız Kaçırma**”, Devlet Opera ve Balesi Yayınları, , Sayı 11.
- Paul Robert, (1982). **Le Petit Robert 1**, « Prosodie », Paris.
- ROBERT, Paul, (1982). **Le Petit Robert 2**, “Gluck”, Paris.
- ROYER-ARTUSO Nicolas, (2011). “Rousseau, la République et l’esthétique musicale turque”, **LITTERA Edebiyat Yazıları**, Volume 31, numéro spécial Jean-Jacques Rousseau.
- STERN, Martin, (2011). « ‘Il faut aux Turcs des Aires turcs’: La qestion du patriotisme chez Rousseau au regard de la musique ottomane du XVIII è siècle », **LITTERA Edebiyat Yazıları**, Vol. 31.
- VUILLERMOZ, Emile, (1967). **Histoire de la Musique**, Artème Fayard, Le Livre de Poche, Paris.